Asiantuntijalausunto valtioneuvoston kirjelmästä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi luonnon ennallistamisesta (ennallistamisasetus) U76/2022

Sisävesinäkökulma

Marko Järvinen

Suomen ympäristökeskus (Syke)

Ympäristövaliokunnan asiantuntijakuuleminen 11.10.2022

Taustaksi

- Luonnon tilan heikkenemisen pysäyttäminen vaatii koko yhteiskunnalta vahvan sitoutumisen ja kaikkia yhteiskunnan osia läpäisevän rakenteellisen muutoksen.

- Toimivat ekosysteemit ja monimuotoinen, elinvoimainen lajisto ylläpitävät ekosysteemipalveluita, parantavat vesiemme ekologista tilaa, hillitsevät ilmastonmuutosta ja auttavat sopeutumaan ilmastonmuutoksen väistämättömiin vaikutuksiin.

SYKE

Sisävesien ennallistamiselle tarvetta

- Ennallistamisasetus tarvitaan, sillä kansallisilla tai EU:n nykyisillä toimilla ei ole onnistuttu pysäyttämään luontokatoa ja turvaamaan sisävesien (joet, järvet, pienvedet) tilaa ja monimuotoisuutta.
- Suomessa on yhdeksän luontodirektiivin sisävesiluontotyyppiä, joista vain kaksi alpiinisen vyöhykkeen luontotyyppiä ovat suotuisassa tilassa (YM 2021).
- Monia boreaalisen alueen sisävesiluontotyyppejä on määrällisesti paljon, mutta niitä ei ole sisällytetty esimerkiksi suojelualueisiin ja käyttöpaineet (säännöstely, rakentaminen, valuma-alueen kuormitusvaikutus) ovat merkittäviä.

SYKE

Pintavesien tila Suomessa nyt

- Suomen pintavesien ekologinen tila ja vesienhoidon tavoitteet vaikuttavat sisävesien luontotyyppiemme monimuotoisuuteen.
- Järviemme pinta-alasta 13 % ja jokivesistä 32 % on hyvää heikommassa tilassa. Rehevöityminen on yhä suurin ongelma. Sisävesien tila ei ole muuttunut merkittävästi vuodesta 2013, toki lievää paranemista osin havaittu.
- Pienvesien tila tunnetaan Suomessa järviä ja jokivesiä huonommin. Tuore noin 90000 pienen virtaveden tilastomallinnus osoittaa, että pienet virtavedet ovat laaja-alaisesti hyvin heikossa tilassa (Aroviita 2022).

SYKE

Vesienhoitosuunnitelmat tukevat vesien tilan saavuttamista

- Sisävesien ennallistamistavoitteita tukevat vesienhoitoalueilla toteutettavat vesienhoitosuunnitelmat ja niiden toimenpideohjelmat.
- Ennallistamisen toteuttaminen on ollut hidasta, sillä kokonaisnäkemystä ei ole pystytty huomioimaan, ja vaikuttavimpia toimenpiteitä priorisoimaan ja kohdentamaan riittävästi.
- Vesistöjen ennallistamisessa ja ekologisen tilan parantamisessa valuma-alueen kokonaisvaltainen tilaan vaikuttavien paineiden ja toimenpiteiden tarkastelu on yleensä välttämätöntä.
- Ennallistamisasetuksen tavoitteiden avulla valuma-alueiden maankäytöstä lähtevä kokonaissuunnittelu tehostaa sisävesien tilan parantamista. Sisävesillä on huomattava pinta-ala ja useita luontotyyppejä, joita pystytään parantamaan ennallistamalla.

SYKE

Huomioita ennallistamistavoitteista

- Asetetut tavoitteet edellyttävät %-lisäystä määrävuosiin 2030, 2040 ja 2050 mennessä huonossa tilassa olevien esiintymien ennallistamisessa. Myös määrällinen ja laadullinen lopputulos eli hyvä tila olisi saavutettava vähintään 90 % kunkin luontotyypin pinta-alasta, mille ei asetettaisi määräaikaa.
- Ihmistoiminnan seurauksena muuttuneiden sisävesien palautuminen on usein hidas, jopa vuosikymmeniä vievä prosessi.
- Laadullisten tavoitteiden osalta on hyvä, että paranemiselle ei aseteta määräaikaa sisävesiekosysteemeissä.
- Tästä huolimatta on tärkeää asettaa riittävän kunnianhimoiset ja sitovat tavoitteet ja resurssit ennallistamistyölle heti alkuvaiheessa.

SYKE

Huomioita ennallistamistoimenpiteiden mittareista

- Ennallistamistoimenpiteiden toteutusta ja menestystä seuraavien mittarien on oltava muutosta hyvin ilmentäviä, helposti seurattavia ja ymmärrettäviä.
- Säädöksen tavoitteiden tehokkaaseen toimeenpanoon jäsenvaltioissa on taattava riittävä kansallinen liikkumavara.

→ Suomen sisävesien erityispiirteiden huomioiminen ennallistamistoimien suunnittelussa, toteutuksessa ja seurannassa.

SYKE

Asetuksen käsitteiden määrittelystä

- Käsitteiden määrittelyllä on ehdotetussa asetuksessa suuri merkitys.
- On tärkeää välttää tulkinnalliset epäselvyydet kansallisesti ja EU-tasolla.

→ asetuksessa ’hyvä tila’ tarkoittaisi tilaa, joka eroaa vesipuitedirektiivin liitteen V ’hyvän tilan’ määrittelystä.

- Suomenkielinen määritelmä ’suotuisa viiteala’ ei ole kovin informatiivinen elinympäristöjen määrän kuvaamiseen → 'riittävä pinta-ala' olisi helpommin ymmärrettävä termi.

SYKE

Virtaavien vesien esteiden poistamistavoite on saavutettavissa

- Syke kannattaa asetuksessa ehdotettua vapaiden virtavesien tavoitetta ja kansallisen ennallistamissuunnitelman toteuttamista jäsenvaltiolle.
- Suomessa arvioidaan olevan n. 130 000 km pieniä jokia ja puroja. Etenkin näiden osalta hyvät edellytykset palauttaa vapaasti virtaavia jokia ennalleen.
- Virtavesien jatkumon esteistä suurin osa on tierumpujen kokoluokkaa olevia esteitä ~40 000 vaellusesteeksi arvioitua rakennetta).
- Suurin osa patorakenteista (~4500 kpl) ei liity vesivoiman tuotantoon. Arviolta vähintään 20% padoista on käyttötarkoituksen menettäneitä rakenteita, joiden poistosta ei olisi haittaa tulvasuojelulle, vesivoiman tuotannolle tai virkistyskäytölle.
- Vesivoimaan liittyvistä padoista ja tuotantolaitoksista ~30% tuottaa sähköä sähkö-markkinoille (~220 kpl) ja näistä alle 40 suurinta voimalaitosta lähes kaiken säätövoiman.
- Toisin kuin julkisuudessa on usein esitetty, virtavesien esteiden poistaminen ei tule vaikuttamaan Suomen vesivoiman tuotantoa vähentävästi (Iho ym. 2022).

Turvemaiden ennallistaminen vastaa moneen tavoitteeseen

- Onnistunut turvemaiden ennallistaminen sekä palauttaminen takaisin vettä, hiiltä, ravinteita ja metalleja sitoviksi ekosysteemeiksi tukee kansallisia biodiversiteetti- ja ilmastotavoitteita sekä vesipuitedirektiivin tavoitteita.

- Merkittävimmin turvemaita ovat muuttaneet turpeen nosto ja mittavat ojitukset (maaperän kuivatus puiden ja viljelykasvien kasvun tukeminen). Kaikki ojitukset eivät ole kuitenkaan olleet onnistuneita ja ojitusten tavoitteet ovat jääneet toteutumatta. Näiden alueiden ennallistaminen takaisin suoalueiksi:
  - edistää valuma-alueen tasapainoista vesitaloutta tasaamalla tulvia ja ylläpitämällä uomien alivirtaamia,
  - estää haitallisia vesistövaikutuksia, kuten eroosiota, uomien hiekoittumista ja vesistöjen liettymistä sekä happamilta sulfaattimailta huuhtoutuvia raskasmetalleja,
  - edistää myös vastaanottavissa vesistöissä tehtävien ennallistamis- ja kunnostamistoimenpiteiden onnistumista,
  - vähentää ilmastopäästöjä.

SYKE

Kaupunkiympäristöjen ekosysteemipalveluiden turvaaminen – kaupunkivedet huomioitava

- Kaupunkiympäristöjen ekosysteemipalvelujen turvaamisessa on tarve huomioida myös veden kulkeutuminen ja pidättyminen (mm. hulevedet, kaupunkikosteikot, tulvasuojeluratkaisut)
  - voidaan estää ja vähentää kaupunkialueilta sisävesiin päätyvää kuormitusta (ml. haitalliset aineet, mikromuovi)
  - huomioidaan erityisesti luonnonmukaiset ratkaisut (nature based solutions).

SYKE

Tietotarpeisiin vastaaminen

- Ennallistamisesitys jättää joukon avoimia kysymyksiä toteutuksesta käytännön tasolla, toimenpiteiden priorisoimisesta ja kustannusvaikutuksista. Syke yhtyy valtioneuvoston huomioon komission esittämien hyöty- ja kustannusarvioiden epävarmuuksista.
- Ennallistamisasetus tulee lisäämään luontotiedon tarvetta, uuden tiedon, menetelmien ja seurannan kehittämisessä ja toteuttamisessa.
- Sisävesiä koskien on tietopuutteita etenkin nyky- ja tavoitetilaa ja toimenpiteitä koskien. Syken osaaminen luontopääoman arvioimisesta, ennallistamisen valtavirtaistamisesta ja kustannustehokkaiden toimien löytämisestä on tässä avuksi.

SYKE

Seuranta- ja raportointivelvoitteet

- Asetus velvoitettaisi jäsenvaltiot seuraamaan tavoitteiden ja velvoitteiden toteutumista ja raportoimaan siitä komission hyväksymällä raportointimenettelyllä.
- Raportointivaatimukset ja raportointityökalut on syytä rakentaa ajoissa ja siten, että raportointi on riittävän joustava ja huomioi kansalliset erityispiirteet, eikä se saa aiheuttaa kohtuutonta työmäärää jäsenmaille.
- Toimenpiteiden seuranta ja vaikutusten arviointi tulee kuitenkin olemaan tärkeä osa ennallistamista, joten seurannan suunnittelu ja toteutus tulee ottaa mukaan kansallisesti työhön jo alkuvaiheessa.

SYKE

Kiitos

Lausunnon valmisteluun ovat osallistuneet Suomen ympäristökeskuksessa ryhmäpäällikkö Marko Järvisen lisäksi kehittämispäällikkö Milla Mäenpää-Engelbredt, ryhmäpäällikkö Satu Maaria Karjalainen, erikoistutkija Saija Koljonen ja erikoistutkija Anna-Kaisa Ronkanen.